

CURS D'HISTÒRIA DE CATALUNYA

Tema III: Catalunya romana

Dijous, 21 d'octubre 2010-07-18

A partir del 133 A.C., amb la caiguda de Numància, tota la península, a excepció de les terres basques, càntabres i astures s'incorporà per grat o per força al món romà. I després de les guerres càntabres, dirigides personalment per Cèsar August, cap a l'any 9 A.C. tota la península restà pacificada.

A Catalunya i amb ella tot l'arc mediterrani peninsular i la Bètica, fou molt intensa la romanització. En el cas d'aquesta darrera només la llarga permanència musulmana pogué cobrir en part el llegat romà, no fou aquest el cas del Principat on la petja romana és palesa en tots els aspectes de la quotidianitat i bé podem afirmar que Catalunya és sens dubta, filla i hereva de Roma.

Civilització i comerç

A les comarques marítimes del Principat, la petja grega era important i la civilització romana, continuadora d'aquella, trobà un espai preparat per assimilar tots els elements de la cultura romana, el comerç inicià aquest camí i continuà amb l'ús cada cop més difós del llatí. Catalunya no ha estat un país de riquesa minera, encara que explotà canteres i l'ús de l'argila per la fabricació de maons i d'atuell, especialment àmfores. Fou també important el conreu de la vinya i de l'olivera, productes consumits en llur major part per l'exèrcit i que també s'exportava a la metròpoli. Altre producte important fou les conserves de peix, les salaons i la salsa de "garum" molt apreciada en el món romà i que la produïda en Barcino era considerada excel·lent. L'explotació dels boscos, amb l'introducció dels castanyers a la serralada litoral amb l'objectiu d'aconseguir la fusta per als bocois de les salaons i el carbó d'alzina per les cuines i per les forges on es treballava el ferro, les drassanes on es construïen naus per la pesca, el comerç o la guerra, completen un panorama força actual de l'activitat econòmica del temps dels romans.

Aviat, l'aristocràcia ibera es romanitzà totalment i hagueren oradors, funcionaris, literats i pedagogs. Fins i tot, hi ha la constància de participants procedents del Principat en els Jocs Olímpics i en les competicions atlètiques a Roma, especialment en les carreres de quadrigues, que podríem considerar l'antecedent de les curses de Fórmula 1.

És simptomàtic que la Bètica, altre territori fortament romanitzat, fou el lloc de naixement de dos dels emperadors romans, i a més de la major importància i relleu: Trajà i Adrià, amb els que l'imperi assolí llur màxim esplendor.

La romanització de l'interior del Principat fou més lenta: Cató desarma les tribus de les muntanyes des de el Pirineu fins a l'Ebre, s'imposa per la força de les armes romanes la pau entre les diferents tribus, així com la residència fixa; les tribus més rebels son obligades a davallar a les planes. També però, aquestes mesures es complementen amb les construccions de vies de comunicació, ponts i aqüeductes i s'afegeix la bona administració i el respecte als usos i costums que no siguin contraris a la "lex romana", tals com els sacrificis humans.

Tarraco -la Tarragona actual- és elogiada pels escriptors romans Centre industrial, comercial i administratiu, capital d'una vasta província, de titularitat imperial per decisió d'August, i del convent jurídic Tarraconensis, el primer precedent de l'actual Principat. Aquí resideix el governador, el legat imperial i amb ells, tot l'aparell burocràtic, on cada any es reuneixen els representants dels tres-cents municipis en assemblea provincial. Una ciutat benestant, culta i acollidora, tal com ens la presenta el poeta C. Annius Florus: *"com la ciutat més bella de la Península"* *"Dons mireu la ciutat m'ha encisat amb la seva hospitalitat i em sembla, fins per al qui hagi viatjat molt, el més agradable de tots els llocs per al descans. Els seus habitants son honrats, ordenats, amables; no s'abracen de seguida al coll dels estranys, sinó que de primer el proven; però aleshores els acullen hospitalàriament. El clima és admirablement dolç i l'any com una primavera continua. El camp és fecund..."*

Aviat Catalunya esdevingué una veritable província, on de mica en mica, s'assoleix la plena ciutadania romana que culminà el 212 D.C. amb el decret de l'emperador Caracalla que atorgava aquesta ciutadania a tots els habitants lliures -no esclaus- de l'imperi. Això constituí un munt de privilegis. Podem dir que ja abans d'August el procés de romanització s'havia acomplert i les lluites civils que tingueren lloc abans del període imperial tingueren un fort ressò en el que el Principat es decantava per algun partit o bé es mostrava indiferent; mai hagueren aspiracions independentistes. Quan el 82 A.C. un membre del partit plebeu, Sertori, hagué de fugir de la persecució del partit patrici i es refugià a Hispania, instaurà un estat romà en oposició al senat de Roma, dominat pels seus contraris. Durant deu anys, hagué a Hispania un senat de 300 membres, una escola humanística i militar a Osca, que esdevingué la capital d'aquest estat sertorià. A la fi, l'any 77 A.C., Pompeu, enviat pel senat romà, inicià una campanya de reconquesta. Sertori va perdre territoris i sostingut pels ilergets i ausetans que sempre li donaren suport, es manté en els territoris interiors de Catalunya i Osca fins que l'any 72 A.C., en una fosca conspiració, és assassinat per un lloctinent (Perpènia), comprat pels patricis romans.

Altres esdeveniments en que el territori català és teatre d'operacions en la lluita entre Juli Cèsar i Pompeu, antics triumvirs i ara rivals pel poder suprem. En l'any 69 A.C. Cèsar, que havia acabat el bandolerisme dels lusitans, és anomenat cònsol de L'Hispania Ulterior (sud-oest i nord-oest peninsular). Al esclatar el conflicte, Cèsar ocupa Ilerda (Lleida), assegurant-se la fidelitat dels ilergets i ausetans com hereu de Sertori i dels plebeus, que Cèsar representava. Mort Pompeu, Cèsar derrotà als fills d'aquest en la decisiva batalla de Munda, a Múrcia, que li obre les portes de Roma. (45 A.C.)

Aquests episodis fan palesa l'importància de les províncies que ja es situen al mateix nivell que les províncies itàliques o gregues. A partir del 42 A.C. Octavi August governa les províncies d'Hispania i en el 41 A.C. un hispà, Balbo, obté la dignitat de cònsol. En el 27 A.C. la península es divideix en 3 províncies, Bètica, Lusitania i Tarraconensis i en el 25 A.C. són fundades Cèsar Augusta (Saragossa) i Emèrita Augusta (Mèrida)

El govern d'Octavi August combaté amb energia una lacra de tots els temps i règims polítics: la corrupció administrativa. Un exemple és que l'any 14 A.C. són jutjats per corrupció Uíbio Serena i Sixto Mario en Tarraco i condemnats a presó i confiscació dels seus bens.

El procés de substitució de l'administració, del dret i costums no fou ni ràpid ni violent: de mica en mica, la societat indígena anà assimilant la llengua, el dret i molts dels costums romans, no hagué un mestissatge, car la diferència era molt gran i el món iber, especialment el més a prop de les colònies romanes, se'n adonaven de les avantatges d'adaptar-se a la civilització romana. Adquirir la ciutadania era una aspiració, calia però aprendre el llatí i l'adopció dels costums, això donava privilegis, i també cal considerar que amb el llatí i la ciutadania es podia recórrer una gran part del món conegut. Malgrat la pervivència de costums que avui considerem inhumanes (gladiadors, lluita amb feres, penes de mort infamants), el món romà acabà amb moltes altres com els sacrificis humans, que tan proclius eren algunes tribus ibèriques i, especialment, les celtibèriques. Els ciutadans romans no podien ser condemnats sense judici ni a penes infamants (crucifixió, assots), reservades als esclaus o als rebels no romans. Per tant, podem afirmar que el dret romà és un considerable avenç civilitzador. Reforça, si, l'autoritat del "pater familiae", però reforça els drets individuals, especialment de les dones, s'estipula el dret d'asil i una mena d'"habeas corpus", la instauració de tribunals de justícia professionals i col·legials. Molts d'aquests avenços desapareixeran a la caiguda de l'imperi, amb tot però, cal considerar que el Dret Civil Català, a l'igual que la llengua, és hereu directe del geni de Roma.

Les comunicacions. La Via Augusta, actual AP-7

Els romans eren gent eminentment pràctica i les seves obres obeïen a aquest principi de practicitat. A banda dels temples i dels arcs commemoratius, els monuments que ens han llegat demostren la preocupació per l'utilitat. Tarraco passa per ser una de les urbs més modernes i

pròsperes del món romà. Altres poblacions, les colònies de Barcino, Valentia, Illici (Elx), Ruscino (Castell Rosselló) i els municipis d'Emporiae, Blandae, Iluro, Baetulo, Dertosa, Saguntum, Pollentia, Palma, demostren la densitat de població romana a la franja costera. A l'interior podem destacar els nuclis d'Iesso (Guissona) i Aeso (Isona) i, especialment, Ilerda (Lleida), que des de el principi dels temps, ha estat la capital de la terra ferma.

El comerç fou important, especialment quan al principi de l'època imperial, la mediterrània fou un mar segur per a la navegació. Rutes comercials enllaçaven la costa catalana amb la mediterrània occidental, inclòs el nord d'Àfrica i les illes, naus del país s'endinsaven fins l'oceà Atlàntic pel món celta i fins i tot a les illes Canàries, s'exportava vi i oli, en grans quantitats, cuirs, fusta, suro, carbó vegetal, manufactures d'argila, salaons de peix, sal, lli i cànem, manufactures de ferro (coltells, espases, puntes de llança) per a l'exèrcit. Amb el temps, s'exportà ceràmica i vidre i s'encunyà moneda a les diverses seques del país. El comerç intern rebé un fort impuls amb la construcció i millora d'una excel·lent xarxa de camins que permetia els desplaçaments, no ja de carrues de camins de bast, ans per veritables carreteres transitades per carruatges de càrrega o de passatge. Les principals eren: la Via Augusta que partint de Roma, resseguia tot el litoral mediterrani i des de Narbo travessava el Rosselló, el coll de Portús, Girona, Aquis Voconis (Caldes de Malavella), continuava per la depressió prelitoral fins a Martorell, continuava a Tarraco i seguia cap a Dertosa, seguint per Valentia, Cartago Nova fins a Gadir. En realitat, el mateix recorregut que avui fan la AP-7 i la N-340.

D'Aquis Voconis sortia altra via que unia Blandae, Iluro, Baetulo, Barcino i Tarraco, seguint el litoral. Avui també aquest recorregut és l'autopista Pau Casals.

De Barcino sortia una via que la unia amb Egara i altra via travessava l'interior per Ausa fins a Iulia Libica (Llívia), travessant la collada de Toses. De Tarraco una via la comunicava amb Ilerda i d'aquesta població s'iniciava altra que la comunicava amb Sigarra (Prats del Rei), Ausa i Gerunda (L'eix transversal). També d'Ilerda sortia la ruta cap a Bergium que continuava fins a Emporiae i Rhode i que es bifurcava Segre amunt fins a Llívia. Rutes complementaries fins Aeso i Iesso. Estem indicant les rutes principals, per tant, podem afirmar que una gran part de la xarxa de carreteres actuals te els seus antecedents en l'època romana.

Ciutats i mon rural. Les Vil·les romanés

El segle II D.C., l'imperi havia assolit el màxim esplendor. Fins llavors, els emperadors de les dinasties Júlia, Flàvia i Antonina, amb quelcom excepcions puntuals, havien desenvolupat polítiques con contenció de la despesa pública i d'atencions socials, procurant també l'enfortiment de l'exèrcit i l'augment del número de legions, fins assolir un nombre aproximat de 500.000 efectius que garantien la vigilància de les fronteres. Tres eren els fronts més delicats, la frontera del Rhin i el Danubi al nord, les tribus berbers al sud (nord d'Àfrica) i els perses (parts i sassànides) a l'orient. Una pressió que unit a les lluites pel poder del segle III posaran en perill l'imperi.

Fins a mitjans del segle III el creixement de les ciutats es continu. La creixent pressió dels latifundistes sobre els petits propietaris propicien un èxode cap les oportunitats de treball i d'educació que son millors i també les diversions i el repartiment gratuït d'aliments. Dissortadament, a partir del 252 DC., apareix per primer cop la pesta, des de les tribus danubianes, que fa estralls entre la bigarrada població ciutadana i per reblar el clau, grups germànics com els francs, sueus i alamans travessen la Galia i cauen sobre la península. En l'any 258 arrasen Tarraco i d'altres poblacions properes, ataquen Barcino i destrueixen tot el que troben. No serà fins el 269, onze anys més tard, que l'emperador Claudi Gòtic expulsarà als invasors, el cop però acabarà amb la civilització ciutadana, aquestes es despoblaran en part i no poques restaran abandonades per molt de temps.

En previsió de nous atacs, les ciutats comencen a bastir muralles. D'aquesta època son les primeres de Barcelona, Tarragona, Mataró i d'altres poblacions. Una nova invasió, la dels bagaudes, bandolers procedents de la Galia, bandes armades i sanguinàries a la recerca de botí que sembren el

terror per on passen, crearan diverses agrupacions des de llocs pocs accessibles i per prop de dos cents anys seran un perill constant en tot el territori.

Amb aquest conjunt de calamitats no resulta estrany que molts pobladors ciutadans tornessin als camps i als boscos en la recerca de major seguretat. Els prohoms que disposaven de diners s'apressaren a adquirir extenses propietats per anar a viure, envoltats dels seus servidors, clients i esclaus, al igual que ho feren els latifundistes que fins ara havien residit a les ciutats i que tornaren a llurs possessions rurals. La indústria i el comerç caigueren en picat i s'imposà l'auto abastament, car aquestes agrupacions rurals tendien a l'autarquia més absoluta, fins i tot a la protecció militar amb exèrcits privats o amb la creació dels "cómitres", una mena de sotmetent que ensinistraven i dirigien antics legionaris ja retirats i que, en premi als seus mèrits havien rebut un lot de terres.

Fou especialment a les zones costaneres i en les que la romanització fou més intensa on la densitat de vil·les romanes fou més palesa: L'Empordà, El Maresme, El Barcelonès, El Garraf, Tarragonès, Alt i Baix Camp, El Penedès, Vallès, Gironès, Osona, Segarra i Segrià. Gran part de les masies catalanes, especialment les més importants, estan bastides sobre els fonaments de vil·les romanes i d'altres han estat la llavor de poblacions actuals, pobladors dels quals la nissaga procedeix dels antics pobladors d'aquestes vil·les.

Arriba el Cristianisme.

Des de molt abans de la conquesta romana, grups de comerciants jueus, associats amb fenicis, grecs i romans, s'havien establert a la Península. Consta que havien vincles jueus amb la mítica Tartessos. No resulta estrany, que el cristianisme arribés ben aviat a les nostres terres.

La tradició -no està confirmat per fonts històriques- assegura que l'any 40 DC., arribà a la Tarraconensis Jaume, germà de Joan Evangelista i predicà a Tarraco i a la vall de l'Ebre, on a Cèsar Augusta (Saragossa), s'aparegué la Mare de Déu (El Pilar), que encara era viva a Jerusalem o a Èfes, on morí l'any 44 als 72 anys (altres fonts diuen que fou l'any 48). Jaume patí el martiri l'any 44 a Jerusalem per ordre d'Herodes Antipa i per una sèrie de circumstàncies llurs deixebles traslladaren les despulles a Compostel·la de Galícia i per això se'l considera el patró d'Espanya.

Després de la diàspora jueva motivada per la conquesta romana l'any 70, molts jueus s'establiren a la península, també a la Tarraconensis. L'any 59 Sant Pau predicà a Tarraco i s'establiren els primers nuclis cristians, car els anys 68 i 69 son nombroses les visites de barons apostòlics procedents de Roma i de l'orient proper, el que demostra que a les ciutats la predicació cristiana era palesa. Cal entendre que en aquells temps, aquesta era una religió urbana, el món rural trigaria molt de temps a ser cristianitzat.

Per l'any 92 el cristianisme ha pres força en les urbs. No és pròpiament una religió d'esclaus com s'ha dit, ans molts dels seguidors pertanyen a una classe mitjana i fins i tot acomodada, també es propaga a les unitats militars, les legions, on competeix amb altre culte monoteista, el de Mitra, la divinitat solar. Un difícil equilibri que propiciarà persecucions i enfrontaments durant dos segles.

Cap l'any 117 una nova onada de jueus, molts d'ells cristianitzats, arriba a la Tarraconensis i això reforça les esglésies locals. Cap el 135 els jueus ortodoxes inicien la creació de les sinagogues de Sefarat, el nom que donen als territoris peninsulars.

Si bé els primers emperadors son tolerants en matèria religiosa -la primera persecució de Neró fou per desviar la responsabilitat de l'incendi de Roma, atribuint-la als cristians- de mica en mica al negar-se a reconèixer el culte a l'emperador, cada cop més divinitzat com a símbol del poder romà, es col·locaven al marge de la llei. A partir de l'any 96 i fins el 117 es succeeixen a Roma persecucions contra els cristians i jueus, contraris a aquest culte a l'emperador. A la Tarraconensis serà el 202 quan sota el governador Dacià i l'emperador Septimi Sever, s'inicien les persecucions. És difícil precisar la xifra de víctimes, encara que l'hagiografia cristiana ha exagerat, per exemple amb els "*innombrables màrtirs de Saragossa*". No deixa de ser condemnable tota persecució d'idees, no sembla però que en aquestes primeres persecucions fos gaire gran el nombre d'executats

i foren molts els que, aparentment, abjuraren oferint-hi sacrificis i homenatges o amb sancions pecuniàries a favor de l'emperador de torn.

Arribat al tro Dioclecià (284-305), decreta l'extermini dels Cristians. Es aquesta la més violenta i duradora i dona lloc a nombrosos màrtirs: Sant Fruitós a Tarraco, Santa Eulàlia i Sant Cugat a Barcino. Aquesta persecució sacseja a la societat romana que troba en aquests màrtirs la llavor d'una nova fe, que malgrat les variants qualificades com herètiques, es multiplica per tot l'imperi, especialment a les províncies orientals on al costat de l'ortodòxia, proliferen diverses corrents: arrians, nestorians, gnòstics, priscil·lianistes donatistes. D'aquestes, l'arrianisme que arribarà al segle Vè portat pels visigots, i només el donatisme i el priscil·lianisme tindran certa importància a la Tarraconensis. De fet, entre els anys 300 al 314 tindrà lloc a Iliberris (Elvira, Granada), el primer concili peninsular amb una nombrosa presència de bisbes i presbíters del convent Tarraconensis.

A la fi del regnat de Dioclecià, el 306, fineix la persecució contra els cristians fins que el 313, mitjançant l'edicte de Milà, el nou emperador, Constantí, concedeix la llibertat religiosa a tot l'imperi. A partir d'aquest moment, l'església inicia una aproximació al món oficial fins esdevenir un poder dins de l'imperi. Fins i tot, a partir del 316, participa en una campanya de caire policial en la persecució dels heretges donatistes que s'havien expandit pel nord d'Àfrica i també per Hispania. També demanà l'ajut del poder civil per combatre el Priscil·lianisme, doctrina propagada per Priscil·lià, bisbe d'Àvila, que fou executat el 385 DC. a Tréveris.

Amb el trasllat de la capitalitat de l'imperi a Constantinopla, s'inicien les tensions entre les esglésies orientals i Roma. En aquella època havien els Patriarcats d'Èfes, Antioquia, Constantinopla i Alexandria que competien amb Roma en la supremacia i que segles més tard propiciarien la ruptura entre el cristianisme oriental i occidental.

Entre els anys 361 i 363 l'emperador Julià intentà reorganitzar el paganisme sota l'humanisme grec. Llur propera mort en lluita amb els perses sassànides motivà el fracàs de l'intent. Poc després, un nou emperador, Teodosi, nascut a Hispania, (379-395), per l'edicte de Tessalònica, proclamava el cristianisme com a religió oficial de l'imperi. S'havia tancat el cercle i des de llavors, podem considerar el cristianisme, tanmateix la branca oriental com la occidental, hereves de l'imperi romà.

Imatges projectades:

III-01: Mapa de la romanització d'Hispania.

III-02: Tarraco. Planol.

III-03: Aqüeducte de Tarraco.

III-04: Cap de Júpiter, trobat a Tarraco.

III-05: Vidre fabricat a Hispania a partir del segle I.

III-06: Relleu d'un carro de correus, segles II-III.

III-07: Principals vies de comunicació romanes a Catalunya.

III-08: Arc de Berà.

III-09: Aqüeducte de Morella, als Ports.

III-10: plànol de Barcino.

III-11: Excavacions a l'any 1931 de la Barcino romana.

III-12: Mapa de l'imperi romà en temps d'August.

III-13: Mosaïc romà representant una quadriga de competició.

III-14: Escena mural d'un combat de gladiadors.

III-15: Mosaïc del segle IV que representa una vil·la romana.

III-16: Excavació de la vil·la romana dels Monts, a Altafulla.

III-17: Expansió del cristianisme al segle IV.

III-18: Relleu que representa a cristians reunits per menjar el pa.

III-19: Imatge del Bon Pastor, segle III.

III-20: L'imperi romà a la mort de Teodosi I. (395 DC.).

III-21: Moneda d'or de Teodosi II (408-450).

III-22: Detall del sarcòfag de Santa Eulàlia de Barcelona.